

ՓՈԽԱՆ, ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

ԲԱՆԵԿԱՆՐԳՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

Ե.

ՄԱՇՏՈՑ ԵՒ ՃԱՇՈՑ

Կարելի է այս վերնադրին տակ ամփոփել ինչ որ առաջարկուած է Ձե. ԿՈՒՑՈՒՄԻ ճեկեղեցական ծխական խնդիրները բաժինին վերջին երկու (Գ. և Դ.) հատուածներուն մէջ՝ ի մասին եկեղեցական խորհուրդներու և սրբազան արարողութեանց և պաշտամունքի միջոցին կատարուած Ս. Գրական և հայրախօսական ընթերցուածներու առթիւ մտածուած բարեփոխութեանց, և մեր նկատուողութիւնները անոնց նկատմամբ:

Կեդր. Յանձնաժողովը զրուծիւններ ստացեր էր (խորհրդանայ) Թեմերէն, որոնք անհրաժեշտ կը նկատէին համառօտել խորհուրդներու արարողական մասերը, այսինքն խորհրդակատարութեանց ձէսը, ոմանք մատնանշելով նոյն իսկ կրճատուելիք հատուածները — Որովհետեւ այս վերջինները որոշապէս չեն նշանակուած ՁեկՈՒՑՈՒՄԻ մէջ, կարելիութիւն չունինք անշուշտ հանգամանօրէն արտայայտուելու այստեղ անոնց մասին. բայց կրնանք ընդհանուր առմամբ ըսել թէ, եթէ կ'անհրաժեշտ մասնաւորաբար Մկրտութեան, Ձեռնադրութեան, Պատկի և այլ խորհուրդներու միջոցին կատարուած արարողութեանց և ընթերցուածներուն, դժուար է, կը կարծենք, անոնց մէջ ցոյց տալ մասեր, զորս կրօնական երկկողմութիւնը պիտի ուզէր աւելորդ կամ անյարմար համարել հոգևորական և նոյնիսկ պառաշնչութեան տեսակէտով: Թոյլ կու տանք մեզի ըսել, եթէ կայ Խորհուրդներուն առթիւ զործադրուելիք բարեկարգութեան որևէ կարիք (և կայ արդարի), զայն պէտք է փնտռել ո՛չ թէ ձէսին կամ ընթերցուածներուն մէջ, այլ զանոնք կատարուելուն կերպին ու անոնց ներկայ եղանակներուն վերաբերմունքին մէջ: Երբ զգածուած սրտով և հոգով մատակարարուին խորհուրդները, երբ ժպտովորդը պատկառանքով և լրջմիտ զգացմամբ հետևի թէ՛ ձէսին և թէ՛ կարգացմունքներուն, քանի մը վայրկեանի կամ կէս ժամու երկարութիւնը ազդեօրէն տպաւորիչ միայն կրնայ ընել նուիրական կատարողութեանց բովանդակ մանրամասնութիւնները, որոնք ամէնքն ալ արդարեւ, թէ՛ իբրեւ խօսք և թէ՛ իբրեւ որևէ կերպով իրագործելի արտայայտութիւն, մաքուր ներշնչումէ բխած են գերազանցապէս: — Տեսլի է հոս դիտել տալ թէ մեր ինչպէս ժամակարգութեան՝ նոյնպէս և խորհրդակատարութեանց մէջ սրտազրաւ առանձնայատկութիւն մը կայ, որուն արժան է մտադրութիւն դարձնել: Ոչինչ դիպուածական կը գտնու անոնց մէջ, ոչինչ՝ ափսոսաբար: Մէն մի ժամերգութիւն, մէն մի խորհուրդ պարզուեալ է մեծ զգացումի մը կամ մտածումի մը, որ կը սկսի իբրեւ փթթումով մը և կը շարունակուի զգացումի յառաջատուական շարժումի մը մէջ մինչև որ կշռաւորուած խօսքի, երգի և խորհրդական շարժուածքներու ներդաշնակութեան մէջէն, կարծես հետգհետէ հասունցած, դուրս կու գայ իմաստը, հոգիին վրայ յաւէտ բարոյացուցիչ ներգործութեամբ մը:

Գիշ մը մտամոխրի ուշադրութիւն բաւական է արդարեւ՝ ըմբռնելու համար թէ ժամերգութեանց իւրաքանչիւրին մէջ ինչպէս, մեղմիկ բայց յստակ գծադրումով մը, զիշերային, առաւօտեան, արեւագալի, միջօրէի, երեկոյեան պահերուն ճամբէն, այսինքն կեանքին հետ քայլ առ քայլ ընթացքով մը, հետեւողն է կը բացուի՝ կը քակուի Աստուծոյ և մարդուն, այսինքն նոյն այդ կեանքը պարզեցողին և ստացողին միջև առնչութեանց խորհուրդը՝ անփորձ, խալաղ, աշխատալից և ներոյժ հոգիի մը հանգրուանէ հանգրուան անցքը ցուցնելով հաւատքով և յոյսով լուսաւորուած դժուար բայց հաճոյական այն շաւիղին մէջէն, որ քրիստոնէական սիրոյ կեանքն է ինքնին, ըմբռնելու համար թէ Ո. Պատարապի ծէսին մէջ ինչ գմայելի կարգաւորութեամբ կը ներկայացուի Աստուծոյ առ մարդն էլքին և մարդուն առ Աստուած ելքին փրկագործական զազափարը, աստուածային յայտնութեան, մարդեցութեան, աւետարանական և վարդապետական ուսուցման, սրբազործութեան և հաղորդութեան խորհրդական պատկերներու և եղելութեան անընդմիջական շարքի մը մէջ:

Միևնոյն է որ երևան կու գայ, ներելի պիտի ըլլար ըսել՝ աւելի որու չակի կերպով, Մկրտութեան, Պսակի, Զեռնադրութեան և միւս խորհուրդներուն կատարման միջոցին, ուր ամէն աղօթք, ամէն օրհներգ, մաղթանք, ընթերցում և արարողութիւն, իրենց սարսքը, իրենց անառակելի տեղն ու իմաստն ունին, զերազանց պատշաճեցումով շաղահիւսուած, ինչպէս խոր ըմբռնումով և նրբազգած ճաշակով յղացուած շէնք մը, ուր մէն մի մասն է այնքան յարմարադիր և վայելուչ, որ փոքրիկ փոփոխութիւն մը պիտի եղծէր խանգաղէր ընդհանուր կարգն ու զեղեցկութիւնը. անխմանալի դարձնելով անոր ծնունդ տուող ոգին:

Մկրտութեան, Պսակի, Զեռնադրութեան և այլ ծէսերուն, աղօթքներուն և ընթերցումներուն մէջ, արդարեւ, ըստ իրենց կարգին, այնքան բնականոն խորհրդաւորութեամբ կը զգացուի մարդուն վրայ իր մարմնական գոյութեան մէջ կայացած հոգևոր սրբացման, երկու սիրտերու օրհնուած միացմամբ կազմուած ընտանեկան երջանկութեան և հոգևոր կոշուածի նուիրագործութեամբ փառաւորուած աստուածային ծառայութեան խորհուրդը, որ անկարելի պիտի ըլլար տարր մը կամ տառ մը պակսեցնել անոնց մէջէն կամ միւսէն, առանց տկարացնելու զանոնք ոգևորող բարձր ներշնչումին ոյժը:

Իր յիշեմ Մկրտչական աղանդին պատկանող հայ քարոզիչ մը, որ Հայ եկեղեցւոյ Մկրտութեան խորհուրդը քննադատելու համար փորձած ըլլալով զրջոյկի մը մէջ նախ վերլուծել Մաշտոցին այդ մասին պատկանող աղօթքներն ու արարողութիւնները, իր եզրակացութեան մէջ՝ իր ձեռքովը թակարդն ինկած որսի մը երևոյթն էր առած. վասնզի չկարենալով ընդդիմաբանել անոնց վերութեան և ճշմարտութեան, կը վերլուցնէր իր խորհրդածութիւններն՝ ըսելով. «Թէև, ինչպէս կը տեսնէք, արդարեւ սքանչելի են այդ բոլորը, բայց գործնականին մէջ բնաւ արժէք չունին անոնք, վասնզի այդ խօսքերն ու ծէսերը զիրենք կատարողներուն կամ արտասանողներուն շրթանց վրայ և ձեռքերուն մէջ և վայելողներուն աչքին առջև մեռեալ տառեր են այսօր»։ Իր մէջբերեմ այս տողերը, ոչ առանց շիկնելու անշուշտ, մեր հակառակորդին միջև

ցաւ նոյնիսկ ըսելու համար թէ բարեկարգութեան կտրիքը ո՛չ թէ Խորհուրդներուն և անոնց կատարումին, այլ անոնց կատարիչներուն և ընկալուիչներուն մէջ պէտք է փնտռել: — Կարգացէ՛ք քահանայի ձեռնադրութեան ինչպէս և վարդապետական զաւազանի օրհնութեան հրաշալիօրէն հոգեշունչ աղօթքները, վերծանեցէ՛ք Պսակի Խորհուրդին ընթերցուածները և օրհնութիւնները, և երկիւղած ուշադրութեամբ դիտեցէ՛ք արարողութեանց սրտառուչ զնայքը, նոյնպէս Մկրտութեան և միւս Խորհուրդներունը, և եթէ կը պահէք ձեր հաւատքին լրջմտութիւնը, պիտի չզսնէք անոնց մէջ փոփոխութեան պէտք զգացնող բառ մը, կէտ մը. ա՛յնքան զգացուած և հասկցուած կշռադատութեամբ և ներշնչուածով յօրինուած են անոնք զգծորանս հողոյն ըմպած մեծ հողիներէ: Ըմբռնելու համար թէ այս այսպէս է, պէտք է մօտենալ անոնց ոչ թէ արեւելեան բարքով, որ, դժբախտաբար, արտաքին և տարամէտ ազդեցութեանց տակ, շատ տեղ և հետզհետէ չէ կրցած պահել կրօնական իրաց և եկեղեցական ծէսերու հանդէպ հին դարերուն մէջ սերտիւ պարտադրուած լրջութիւնը, այլ արևմտեան ոգւով, որ ժողովուրդին կրթութեան և հասարակական դաստիարակութեան տարրերէն մին դարձուցած է կարծես կրօնական պատկառանքի շուքն ու շնորհքը: Ատոր համար է որ երբ ներկայ կը գտնուիք Լատին կամ Անկլիքան պաշտամունքի կամ Խորհրդակատարութեան մը, աղօթասահներու և աղօթաւորներու հանդարտ, ինքնամփոփ, լուրջ արտայայտութիւնները և արարողութեանց անաղմուկ, կանոնաւոր ընթացքը, թէ՛ իսկ չունենան արեւելեան ծէսին մեծավայելուչ վեհութիւնը, միտքը փոփոխութեանց կամ բարեկարգակամ կամեութիւններու չեն տանիր բնաւ. ա՛յնքան անթերի և ապաւորիչ կ'երևին անոնք իրենց ամբողջութեանը մէջ:

Ընդունինք. բարեկարգութեան տենչը պատրանք մըն է յաճախ, որմէ ամենէն առաջ կ'ազդուին Վի հաւատոյս» վարկպարտի զգացողութիւնները և եկեղեցւոյ Խորհուրդներու բանական և արարողական կազմին ներելի չէ մօտենալ բնաւ այդ ոգւով. անոնք սիւներն են մեր հաւատքի շէնքին. անոնց վրայ կամարաւորուած սրբարաններուն մէջ այժմեան հաւատացեալն ևս պէտք է ա՛յնպէս ելեմուտ ընէ և սողորուի հոգևորական նոյն այն ներգործութեամբ, որքան անոնք — մեր պատուական նախնիք — որոնցմէ մեզի փոխանցուած է մեր կրօնական կեանքին ժառանգութիւնը:

Խորհուրդներուն վերաբերմամբ թելադրուած բարեկարգակամ նկատողութեանց մասին ա՛յս է մեր տեսութիւնը: Համաձիտ ենք, սակայն, Վրբազան արարողութիւնք» անուան տակ մատնանշուածներուն առթիւ ըսուածներուն: Ատոնք են Մաշտոցին մէջ դեռ պահուած կարգ մը արարողութիւնները, որոնցմէ Զեկմիթմիթը կը յիշէ ծանր հիւանդաց, դժուարածին կնոյ, այսաճարներու և լուսնոտներու, պատանիի մազերու առաջին սափրումի համար սահմանուած կանոնները: — Ինչպէս նոյն հատուածին մէջ կը յիշուի, բացի ատոնցմէ դեռ կան այդ կարգի ուրիշներ ևս, ինչպէս՝ ջրհոր օրհնելու, արմատիք օրհնելու, երաշտի, հնձանի, շեղջ և կալ օրհնելու, նորակերտ տուն և բնակավայր օրհնելու, նորածին մանկան ջուր օրհնելու, մեռելոց ջուր օրհնելու, նորակերտ նաւ օրհնելու կանոններ, որոնցմէ ոմանք բոլորովին դադրած են

արդէն գործադրուելէ և չկան այժմեան Մաշտոցներուն մէջ, այլք կան, ինչպէս ձեռագիր հին՝ նոյնպէս և մասնաւոր տպագրութեամբ (գործօրինակ ի կալկաթա) հրատարակուածներուն մէջ, և ուրեք ուրեք միայն կը գործադրուէին, իսկ մեր ներկայ (էլմիածին, Երուսաղէմ, Կ. Պոլիս տպագրուած) Մաշտոցներուն մէջ քեռ պահուած այդ կարգի կանոններէն շատեր ևս, ինքնին և պարագայից բերմամբ, անգործադրելի դարձած են արդէն: Այնպէս որ, եթէ բառը շատ չէ՝ Բարեկարգութիւնը եղած կատարուած է ահա անոնց նկատմամբ, իսկ մնացողներուն մասին ևս տակաւին կարելի է կարգադրութիւն մը տնօրինել, ձեռագիր Մաշտոցներու բաղդատական ուսումնասիրութենէ մը վերջ:

Երկրորդական, և իրենցմէ շատերը հանգամանքներու դասաւորմամբ ծնունդ առած արարողութիւններ են ասոնք, և իրենց մասին չ'արժեք մանրանկատ խստապահանջութիւն:

Կ'ուզենք դիտել միայն թէ ճիշդանոսական սովորութեանց դրոշմաճը, որոնցմով ԶեկՈՒՅՈՒՄը անցողաբար կը խաբանէ զանոնք, ճիշդ բացատրութիւն մը չէ բնաւ, և արդար ալ չէր որ Եկեղեցական Մարմին մը այդպիսի որակուումով յատկանշէր քրիստոնէական բարեպաշտութեան մէջ մինչև երէկ և մասամբ նաև ցայսօր երկցած այդ անմեղ գործողութիւնները: — ԶեկՈՒՅՈՒՄին յառաջ բերածներուն և անոնց վրայ մեր ևս աւելցուցածներուն մէջ զոնէ, ոչինչ կայ արդարև որ հմայութեան կամ մոգութեան վերաբերեալ արարմունքներու նշմարը ցուցնէ իր վրայ: Ասոնցմէ դուրս, թերևս կան ուրիշ քանի մը բարեպաշտական գործողութիւններ — ինչպէս մասունքով խաչհանդիստ, նարօտ կռպել կային (և դեռ ուրիշ շատեր՝ Լատինաց և Յունաց մէջ մանաւանդ) որոնք այդպիսի նշմարներու պատրանքը կու տան ստուգիւ. բայց արժան է դիտել թէ ասոնք ամէնքը քրիստոնէութեան մէջ կը կատարուին symbolique իմաստով և ոչ թէ հոգեկան ուժականութեան արժէքով, ինչպէս կ'ըլլար հեթանոսութեան մէջ, ԶեկՈՒՅՈՒՄին և մեր նշանակածները այնպիսի գործողութիւններ են, որոնք կը բացատրուին կամ կրօնական զգացմամբ, կամ հանգամանքներու և պարագայից նկատմամբ, և կամ Սուրբ Դրոց հետևողութեամբ: Այսպէս, հիւանդներու (լուսնոտ կամ այսահար) վրայ կատարուած աղօթքը հասկնալու համար պէտք չկար մինչև հեթանոսական թլացքներու կամ բժշանքներու խաւերը խառնելու, երբ Աւետարանով և Նոր կտակարանով կարելի էր մեկնել զայն: Եւ յետոյ, ինչով կը նուազէր քրիստոնէական զգացման սրբութիւնը, եթէ երկունքի տառապանքին մէջ գալարուող կին մը — որուն Յիսուս իսկ կ'ախարհէ իր վերջին կտակին մէջ — լսէր կրօնքի խորհրդաւորութիւններէն եկած սա տեսակ կազդուրիչ ձայն մը. «Շնորհեա՛ւ և ծննդականիս այսմիկ հանգարտութեամբ և առանց փաստու հասանել ի խնդութիւն, և ամենայն տանց հաւատացելոց աճիլ և բազմանալ ի փառս տէրութեան քո»: Այս բառերուն ո՞ր մէկէն դուրս կու գայ դիցակրօն բարբի հոտ: Վերոգ սափրում ձէսն անգամ, որ ռւխտաւորական դիտումի մը վերջամասնութիւնը միայն կրնայ ըլլալ մեր մէջ, կրնայ արդարացուիլ նոյնինքն Առաքելէն գործադրուած բարեպաշտական սովորութիւններով: Արմտիք, շեղ, կայ, նաւ, տուն կային օրհնելու ծէսերը, կենցաղական և առտնին բարեպաշտութեան այդ անմեղ և նոյնիսկ անոյշ սո-

վորոյթները, նոյնպէս ոչ մէկ կերպով հեթանոսական, մարդկային են զերս զանցապէս, կեանքի բարութիւնները կրօնական նուիրագործութեամբ սրբացնելու զգացուիէն ծնունդ առած, ինչպէս արտօրնէքը կամ անգաւաւանը և տնօրնէքը, որոնք կը շարունակուին ցարդ, առաջինը՝ լայնօրէն եղանակաւորուած ձևով, և երկրորդը՝ պարբերական կիրառութեան վերածուած։ Գալով ջրհոր, նորածին մանկանց և մեռելոց շուրջ օրհնելու կանոններուն, անոնց մէջ պէտք է տեսնել մաքրութեան վերաբերմամբ զգուշաւորութիւն մանաւանդ, իբրև զործ հանրային առողջապահութեան, որուն պահպանութեան հողը մաս կը կազմէր ի հնունձ կրօնական իշխանութեան իրաւունքներուն։ — Այսպէս կամ այնպէս, պէտք է, առանց կոյր ձեանալու անշուշտ, լուրջ ըլլալ դարերու կեանքով վաւերագործուած կրօնական աւանդութեանց և սովորոյթներու հանդէպ։ չխաբուիլ պատահական նմանութիւններէ, և չշփոթելու քրիստոնէականը հեթանոսականին հետ, բայց մանաւանդ՝ բարեկարգական մտեռանդութենէ տարուած՝ չքթիստոնէական տեսնել ամէն կողմ։ պիտի թոյլ տամ ինծի ըսել նոյնիսկ, լայնախոհ լինիլ և չզայթակլիլ բնաւ եթէ երբեմն երբեմն հաստատուի իսկ հին հաւատքի պարզ և անմեղ տարրերու գոյութիւնը նորին մէջ, այն մասնաճիւղով թէ կրօնքը, իբրև հոգիին ամենէն բնազդական և բարձր զգացումը, ինչ ինչ պարագաներու մէջ նոյն ազգուաներով է որ կը խօսի ինչպէս նախնական մարդուն՝ նոյնպէս ամենէն քաղաքակրթուածին, հակառակ պարտադրին, ինչպէս ժէզուիթ միսիոնար մը փորձուեցաւ կարծել առաջին անգամ Ծայրագոյն Ռեկելը այցելած ատեն, ստատնային խաղը պիտի համարէինք՝ տեսնելով որ ծաղիկը, լոյսը, շուրջ, խունկը ևայլն, որոնք մեր պաշտամունքին տարրերէն են, նոյնութեամբ կը զտնուին նաև կռապաշտականին մէջ։

Մշառոցէն վերջ ճաշոցի պարունակութեան մասին ևս կրճատումներ կ'առաջարկէ ԶեկնիՅՈՒՅՈՒՄը. և, պէտք է խոստովանիլ, աւելի քան բանաւոր է այս։ — Եկեղեցական ամէնօրեայ ընթերցուածներուն այդ մատենանը, ինչպէս կ'երևի հին ձեռագիրներու բաղդատութենէն, ժամանակի ընթացքին ենթարկուած է ակներև փոփոխութեանց, տեղի տալով յաճախ յաւելումներու և երբեմն թերևս նաև զեղչումներու։ Առ ի չզոյէ մատենագրական տուեալներու, կարելի չէ տակաւին ըսել թէ ինչ եղած է այդ փոփոխութիւններուն պատճառք. եկեղեցական իշխանութենէն բղխած կանոնական տնօրինութիւններէ անհատական նախանշալուզութիւն թէ տեղական հանգամանքնր։ Ամենէն հաւանականը կը թուի այս վերջինը։ — Արդարև գոյութիւն ունեցած են մասնաւոր ճաշոցներ, զոր օրինակ Երուսաղէմականը, որ վաղնիական է ժամանակի տեսակէտով և իր կազմութեամբ ևս ունի հիմնական նմանութիւններ ընդհանրական եկեղեցւոյ հին ճաշոցին հետ։ Այս ճաշոցին մէջ, տօնական զխաւոր օրերուն, Աւագ շաբաթի, Զատիկի, Համբարձման, Հոգեգալստեան, Մննդեան, Աստուածածնի վերափոխման տօներն ևայլն, զոր օրինակ, այդ օրերու տնօրինական յիշատակներուն կապուած Սուրբ Տեղեաց մէջ կատարելի յատուկ ժամերգութիւններ կան և ըստ այդմ նաև ընթերցուածներ, աւելի ճոխ պէսպիսութեամբ։ Յատկապէս Երուսաղէմի և ուխտաւորութեանց անթիւ տնօրինուած այս պաշտամունքները, սակայն, կ'երևի թէ հետզհետէ տարածուած են նաև այլուր, որպէսզի Սուրբ Տեղեաց ուխտաւորութեան միթարութենէ զրկուողները իրենց տեղւոյն վրայ

վայելեն զայն՝ այդ պաշտամունքներուն կատարումով: Կը մղուիմ այդպէս մտածելու, մասնաւորապէս Սեբաստիոյ Ս. Նշան վանուց ձեռագիրներուն մէջ տեսած ըլլալով Երուսաղէմական այդ ճաշոցին պատճէնը, արարողութեանց և ընթերցումներուն մասին տեղական պատշաճեցումի ցուցմունքներով: Արդ, կրնայ խորհուիլ որ Երուսաղէմականը աշակէս, և ուրիշ ազգային սրբավայրերու, Ս. Էլմիածնի, Տարօնոյ Ս. Կարապետի, Վարդապի և ուրիշ հին ուխտաւորական վանքերու տեղական պաշտամունքներու յատկացուած մասնաւոր ճաշոցները ևս հետզհետէ տարածուելով Ազգին մէջ, իրենց ազդեցութիւնը ունեցած ըլլան ընդհանուր ճաշոցի ստուարացման վրայ: — Ամէն պարագայի մէջ, սա՛ ստոյգ է թէ ընթերցուածները երբեմն չափազանցեալ աստիճանի կը հասնին. գոր օրինակ, Տապանակի, Դաւթի, Մարգարէից ևայլն տօներուն, կը կարգացուին Ս. Գրոց բոլոր այն հատուածները, որոնց մէջ յիշատակուած են անոնք. երբեմն կը դրուին նոյնիսկ պարականոն գրուածքներ (Մահ Մարգարէից, ևլն.), որոնք թատուածաշնչական արժէք չեն ներկայացներ անշուշտ: Կարելի է և ներելի՝ այս խնդրումներէն ազատել ճաշոցը և աւելի տանելի դրութեան մը մէջ դնել զայն:

ՁեկՈՒՑՈՒՄԸ այս ընթերցուածքներուն կարգին կը դնէ նաև դասական Ս. Հայրերու աղօթքները և ճառերը, որոնք կը կարգացուին Ս. Ծննդեան Ջրօրհնէքի առաւօտուն, Աւագ Հինգշաբթիի, Երեման Խաչի, Հոգեպալատեան, Վարդավառի և այլ օրերուն, և յայտնապէս համաձայն կը թուի անոնց ամբողջական զեղչումին: Ըստ մեզ, ակնարկուած այդ ընթերցուածները, որոնք Ս. Բարսղի (կամ Մանդակունւոյ), Ոսկերիբանի, Ս. Կիւրղի, Համբրոնացւոյն, Երզնկացւոյն և Նիքիէի (Չ) կը վերագրուին, հոգեից գրուածքներ են իրապէս: Եթէ, իբրև քարոզ կամ խրատական գրուածքներ, աշխարհաբարի վերածուին և կարգացուին, ինչպէս սովորութիւն էր երբեմն Արմաշ և այժմ Երուսաղէմ, ի փորձոյ վստահ ենք թէ ժողովուրդը մեծ հաճութեամբ պիտի ունկնդրէ զանոնք: Ուրախ ենք որ Գեթ. Հոգ. Խորհուրդը որոշած է որ ինչպէս Ժամակարգութեան, Տօներու, Խորհուրդներու և Սրբազան արարողութեանց՝ նոյնպէս և ընթերցուածքներու ևայլն կրճատման այս հարցին, այսինքն Ատենի Ժամագրքի, Տօնացոյցի, Մշտոցի և ճաշոցի վերախմբագրման խնդրոյն վերաբերմամբ որիէ քայլ չառնուի, մինչև որ նախապէս մասնագիտական ուսումնասիրութեան մը չենթարկուին անոնք, իրենց ծագման և զարգացման պատմական պարագաները ճշդելու և պարզելու համար թէ Եկեղեցւոյ պաշտամունքը իր բոլոր մասերովը ինչպիսի Ժամանակներու մէջ և ո՞րպիսի աշխարհայեացքներու ծնունդ եղած է, որպէսզի կրճատումները (եթէ անհրաժեշտ են) ճիշմաւոր լինին և սխալներից ազատ:

Ողջմտութեան և եկեղեցական արդարամտութեան բացարձակապէս համաձայն է այս որոշումը. անհրաժեշտ է միայն որ մասնազէտներու այդ Մարմինը կազմուի այնպիսի անձերէ, որոնք, առանց բարեկարգական սովետութիւններէ տարուելու, ամէն բանէ աւելի Աւետարանի Հաւատքին, Ժողովուրդին քրիստոնէական կեանքին, և Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ոգւոյն մտածումն ընեն սկզբունք և կանոն իրենց աշխատութեանց:

(«Սիւն», 1938 Ապրիլ)

(Շարունակելի՝ 6)

ԹՈՐԳՈՒՄ ՊԱՏՐԻԱՐԺ